

PRAHOS PAVASARIO ATGARSIAI LIETUVOS VISUOMENĖJE 1968 M.

Jindřich ČELADÍN
Vytauto Didžiojo karo muziejus

DOI: <https://doi.org/10.47459/ka.2023.38.6>

Anotacija. *Prahos pavasaris – tai komunistinėje Čekoslovakijoje 1968 m. sausio 5 d. prasidėjęs politinio atšilimo laikotarpis, kai komunistas reformistas Aleksandras Dubčekas (Alexander Dubček) tapo pirmuoju Čekoslovakijos komunistų partijos Centro komiteto sekretoriumi. Jo kulminacija įvyko 1968 m. naktį iš rugpjūčio 20-osios į 21-ąją, kai Varšuvos paktą valstybių kariai, vadovaujami Sovietų Sąjungos kariuomenės, įžengė į Čekoslovakiją, kad sustabdytų prasidėjusias demokratizuojančias reformas.*

Straipsnyje analizuojama Lietuvos visuomenės – ne tik tuo metu sovietinės Lietuvos, bet ir išeivijos – reakcija į 1968 m. Prahos pavasarį. Bandoma išsiaiškinti, kaip jos oficialioji spauda atspindėjo šiuos įvykius, tiksliau – kokią propagandą šalies visuomenei skleidė sovietinė valdžia. Skiriama dėmesio ir tiesioginių karinės intervencijos dalyvių atsiminimams, analizuojamos KGB ataskaitos, kurios parodo Lietuvos visuomenės būseną.

Pagrindiniai žodžiai: *Prahos pavasaris, Čekoslovakija, Lietuva, KGB, Lietuvos išeivija.*

ĮVADAS

1968 m. Prahos pavasaris – vienas bandymų sovietinio bloko šalyse persitvarkyti, nuolat stringant sistemai, ypač ekonomikos srityje, – priverstė valdančiąją komunistų partiją atlikti tam tikras režimo korekcijas ir spręsti visuomenėje ir ekonomikoje kylančius prieštaravimus. 1968-ųjų Prahos pavasario įvykiai neliko be atgarsio ir Lietuvoje. Po Josifo Stalino mirties 1953 m. Lietuvos visuomenė vylėsi sulaukti demokratiškesnių procesų, o gal net ir nepriklausomybės, tačiau viltis virto nusivylimu, nes net nuosaikios reformos buvo visiškai panaikintos. Štai kodėl Lietuvos

visuomenė 1968 m. į Prahos įvykius žiūrėjo skeptiškai, o ne taip viltingai, kaip į Vengrijos sukilimą 6-ojo dešimtmečio viduryje.

Šio straipsnio tikslas – aptarti Lietuvos visuomenės reakciją į Prahos pavasarį ir sovietų įsikišimą į Čekoslovakijos, įskaitant išėivijos ir represines, struktūras, tokias kaip KGB, išsiaiškinti, kaip sovietinė valdžia stengėsi šiuos įvykius pristatyti visuomenei, ar šie įvykiai turėjo įtakos lietuvių antisovietiniam pasipriešinimui.

Griežta sovietinė cenzūra, kuri ir taip jau buvo linkusi pateikti atrinktą informaciją, neleido platesnei Lietuvos visuomenei tiksliai sužinoti, kas iš tikrųjų vyksta Čekoslovakijoje. Tik dalis Lietuvos gyventojų galėjo slapta klausytis užsienio radijo laidų ir sužinoti apie tikrąją padėtį. 1942 m. įkurta radijo stotis „Amerikos balsas“ lietuvių kalba pradėjo transliuoti 1951 m.¹, o 1949 m. įkurta Laisvosios Europos radijo/Laisvės radijo stotis – tik 1975 m., bet buvo galima pasiklausyti jo rusiškos versijos². Todėl užsienio radijo stotys buvo vienintelis objektyvios informacijos šaltinis. Sovietų valdžios pozicija daugiausia atsispindėjo oficialiuose Lietuvos laikraščiuose, ypač laikraštyje „Tiesa“ ir „Komjaunimo tiesa“, kurie dažnai tik perspausdindavo sovietinės agentūros TASS straipsnius ir negalėjo pateikti savo komentarų. Apskritai oficialioji Lietuvos spauda daug dėmesio skyrė įvykiams Čekoslovakijoje, bet tik atrinktiems epizodams. Todėl mums labai svarbi išėivijos spauda, nes joje dažnai pasakojama, ko dėl cenzūros nebuvo leista perspausdinti vidaus komunistinėje spaudoje.

Literatūra šia tema nėra plati. Ryškiausias indėlis – istorikės Kristinos Burinskaitės straipsnis, kuriame ji lygina 1956 m. Vengrijos sukilimo ir 1968 m. Prahos pavasario atgarsius Lietuvos visuomenėje³. Apie Prahos pavasario įvykius iš dalies užsimena J. R. Bagušauskas savo knygoje „Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas“⁴ ir M. Kareniauskaitė straipsnyje „Lietuvos neginkluotojo antisovietinio

¹ Arlauskaitė Zakšauskienė, I. *Vilties desantas. JAV radijo transliacijos į sovietų Lietuvą*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019, p. 41.

² Ten pat, p. 79.

³ Burinskaitė, K. Vengrijos sukilimo ir Prahos pavasario atgarsiai Lietuvoje. *Lituanistica*, 2009, t. 55, Nr. 1–2 (77–78), p. 38–51.

⁴ Bagušauskas, J. R. *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1999.

pasipriešinimo antrosios sovietų okupacijos metais ištakos ir veiksniai⁵. Taip pat buvo išleisti lietuvių karių, tiesiogiai dalyvavusių įsiveržime į Čekoslovakiją, atsiminimai⁶. Iš bendros literatūros šia tema galima paminėti puikų K. Viljamso kūrinį „Prahos pavasaris ir jo padariniai. Čekoslovakijos politikai 1967–1970 m.“ (*The Prague Spring and its Aftermath. Czechoslovak politics 1967–1970*), kuriame išsamiai aprašomi Čekoslovakijos 1967–1970 m. įvykiai⁷, o iš gausios čekų literatūros – autorių kolektyvo sudarytą dvitomį „Čekoslovakija 1968 metais“ (*Československo roku 1968*)⁸, taip pat aukšto komunistų partijos veikėjo, politiko, o vėliau Čekoslovakijos disidentų akto „Chartija 77“ signataro Zdeneko Mlynaržo (*Zdeněk Mlynář*) atsiminimus⁹. Buvo taip pat analizuojami kai kurie KGB pranešimai-ataskaitos, saugomi Lietuvos ypatingajame archyve. Lietuvos sovietinei spaudai daugiausia atstovauja periodiniai laikraščiai „Tiesa“, „Komjaunimo tiesa“, „Kauno tiesa“ arba „Vakarinės naujienos“, išėivijos spaudai – periodiniai Šiaurės Amerikos leidiniai „Darbininkas“, „Dirva“, „Draugas“, „Keleivis“ ir „Tėviškės žiburiai“.

1. KARIŲ ATSIMINIMAI

Sovietų intervencijos į Čekoslovakiją dalyvių atsiminimai išskirtiniai, tačiau jų teiginiai užrašyti praėjus maždaug 30 metų po įvykių, todėl sakininės istorijos faktus reikia vertinti atsargiai. Tarp apklaustųjų buvo šaukntinių ir aktyvių sovietinės Lietuvos atsargos karių. Karys Alfredas Skopas

---

⁵ Kariauskaitė, M. Lietuvos neginkluotojo antisovietinio pasipriešinimo antrosios sovietų okupacijos metais ištakos ir veiksniai. *Genocidas ir rezistencija*, 2011 2 (30), p. 137–154.

⁶ Mikša, P. A. (sud. ir red.). *Lauk, okupantai! Sovietinė karinė invazija į Čekoslovakiją 1968 metais lietuvių dalyvių akimis*. Vilnius: Lietuvos ir Čekijos draugija, 1999. Knyga buvo išleista ir čekų kalba – Mitě, V. (red.) *Okupanti, táhněte domů!* Wana Printing, Praha, 2011.

⁷ Williams, K. *The Prague Spring and its Aftermath. Czechoslovak politics 1967–1970*. Cambridge University Press, London, 1997.

⁸ Kural, V.; Moravec, J.; Janáček, F.; Navrátil, J.; Benčík, A.; Mencl, V.; Bárta, M.; Felcman, O.; Belda, J. *Československo roku 1968 Díl 1. Obrodný proces*. Parta, Praha, 1993; Bárta, M.; Felcman, O.; Belda, J.; Mencl, V. *Československo roku 1968 Díl 2. Počátky normalizace*. Parta, Praha, 1993.

⁹ Mlynář, Z. *Mráz přichází z Kremli*. Zeď, Praha, 2018.

užsimena, kad to meto Lietuvos visuomenėje viešąją nuomonę formavo daugiausia rusų kalba leidžiama oficialioji spauda, tokia kaip „Pravda“, „Izvestija“, „Krasnaja zvezda“. Anot jo, „jie spausdino tokius straipsnius ir nuotraukas, kad jie sukeldavo tik gilų nusivylimo kartelį net visko mačiuosiems ir patriotiškai nusiteikusiems kariams“¹⁰. Pavyzdžiui, kario Povilo Pilipavičiaus teigimu, kariuomenės vadovybė uždraudė su savimi pasiimti lietuviškos spaudos, kaip neprieštaraujantys oficialiai politikai buvo leidžiami skaityti tik Maskvos dienraščiai „Izvestija“ ir „Pravda“¹¹. Be to, P. Pilipavičius užsimena: „Į kurios valstybės teritoriją patekome, mums niekas neaiškino. Tačiau jautėme, kad su „internacionaline pagalba“ čekoslovakams jau atvykome.“¹² Romano Stasio Kareivos teigimu, propaganda buvo itin intensyvi. Anot jo, buvo teigiama, kad „saujelė atskalūnų norėjo nuversti tarybinio stiliumi sukurtą režimą“¹³. Zenonas Juškelis prisimena, kad „mus užvertė instrukcijomis, brošiūromis ir kita literatūra. Kad žinotume, koks kilnus mūsų tikslas, kokie Čekoslovakijos gyventojai turi būti laimingi sulaukę broliškos pagalbos. Melagystė, tų minčių absurdas matėsi iš pirmo žvilgsnio. Vienas iš didžiausių argumentų, pateisinančių okupaciją, buvo tie nelaimingi imperialistų tikslai. Mums kalte kalė į galvą, kad prie Čekoslovakijos–Vokietijos Federacinės Respublikos sienos jau sutelktos NATO divizijos, kad siena atvira.“¹⁴ „Niekas net nemėgino teisinti ginkluotos intervencijos. Mėtėme į laužus „Krasnaja zvezda“, „Pravda“, vakarais palapinėje įsijungdavom radijo imtuvus ir klausydavomės Vakarų stočių.“¹⁵

Kitas kareivis Sigitas Valaitis taip prisiminė Čekoslovakijos okupaciją:

„Okupavę Čekoslovakiją ir norėdami kaip nors paslėpti savo juodus darbelius, aukštieji sovietų armijos vadai sumanė gąsdinti niekuo dėtus kareivėlius ir atsargos karininkėlius. Daliniuose sklido įvairūs gandai, jog čekai kaip vampyrai užpuola, žudo „taikos, laisvės ir demokratijos gelbėtojus, išvaduotojus“. Kad melas būtų tikresnis, pateikdavo „konkrečius“ pavyz-

¹⁰ Mikša, P. A. (sud. ir red.) *Lauk, okupantai! Sovietinė karinė invazija į Čekoslovakiją 1968 metais lietuvių dalyvių akimis*, p. 26–27.

¹¹ Ten pat, p. 33.

¹² Ten pat, p. 37.

¹³ Ten pat, p. 45.

¹⁴ Ten pat, p. 46.

¹⁵ Ten pat, p. 48.

džius, tik ne iš mūsų divizijos.“¹⁶ „Kalbėdamiesi su čekų inteligentais gerai supratome jų norus ir lūkesčius, žinoma, tik pabaltijiečiai. Mūsų divizijoje buvo lietuvių, latvių, estų. Rusai už jokių pinigų nesutiko su čekų norais, jų nesuprato, bet negalėjome padėti – buvome panašūs baudžiauninkai, tik žymiai vargingesni.“¹⁷

Algimantas Maulius prisiminė pulko vado pavaduotojo pulkininko leitenanto Aleksandrovo politinį mokymą: „Draugai, pasaulis eina į karą, o mes sėdime ant parako statinės, kuri bet kurią akimirką gali sprogti<...> Čekoslovakijos kontrrevoliucija kelia galvą.“¹⁸

Rugpjūčio 23 d. pajudėjo divizija, kuriai priklausė A. Maulius, Čekoslovakijos link. „Netoli sienos buvo suorganizuotas mitingas, sakomos kalbos, kad reikia saugoti socializmo iškovojoimus ir komunizmą, mūsų laukia sunkūs išbandymai ir galimas kraujo praliejimas.“¹⁹

Kareivis Petras Kuliavas atkreipė dėmesį į propagandą, kurią jiems prieš intervenciją karininkai kalė į galvas: „Trys Vakarų Vokietijos pulkininkai, braudamiesi per Čekoslovakijos sieną, „partape“ užkliudė spygliuotą vielą. Gerai, kad juos sugavo! Mat, kai išvedė iš Čekoslovakijos tarybinę armiją, tai NATO blokas galvą pakėlė. Iš pradžių tris pulkininkus norėjo prakišti, o po to kelis kapitonus, puskapį leitenantų“²⁰; „Čekoslovakijoje neramu, gali įvykti perversmas, bet mes tam pasiruošę. Neleisime, kad mums iš užnugario peilį į tarpumentę įsmeigtų. Čekoslovakijoje komunistai yra pasyvūs. Pats Dubčekas kažkuo panašus į Kerenskį: kur vėjas pučia, ten linksta.“²¹ „Po pietų štabe pasitarimas. Apsilankė aukšti karininkai iš armijos. Svečiai ėmė aiškinti, kodėl mums prireikė įžengti į Čekoslovakiją. Traukė tą pačią giesmelę, kad Vakarų Vokietijos revanšistai, nacionalistai ir Bonos reakcionieriai išplėtė atvirą ardomąją veiklą socialistinėje šalyje. Atsižvelgdamos į susidariusią grėsmę, socialistinės sandraugos šalys pagal ČSSR partinių ir valstybinių veikėjų prašymą įvedė savo ginkluotąsias pajėgas. Niekam ir niekada neleisime išplėsti nė vienos grandies iš socialisti-

---

¹⁶ Ten pat, p. 109.

¹⁷ Ten pat, p. 117.

¹⁸ Ten pat, p. 124.

¹⁹ Ten pat, p. 127.

²⁰ Ten pat, p. 136.

²¹ Ten pat.

*nių valstybių sandraugos!*²²

Kitas Prahos pavasario dalyvis Edmundas Stulgaitis prisiminė, kad, jiems vykstant į Čekoslovakiją, Lenkijoje kariai net buvo sveikinami su gėlėmis, o vaikai būriais bėgo paskui juos. Kai kurie lenkai jiems kartoję: „*Pamokykit tuos čekus, nėra čia ko jiems draugauti su Vakarų Vokietijos revanšistais.*“²³

2. KGB PRANEŠIMAI

Lietuvos visuomenės reakcija buvo užfiksuota daugelyje nuolatinių KGB agentų pranešimų. Sovietinė propaganda naudojos viešąja nuomone, siekdama diskredituoti išeiviją, taip pat užkirsti kelią veiklai, kuri būtų žalinga sovietų valdžiai. Ataskaitos buvo parašytos rusų kalba.

1968 m. gruodžio 27 d. ataskaitoje KGB bandė pateisinti sovietų invaziją į Čekoslovakiją ir apkaltinti Vakarų valstybes kišimusi į Čekoslovakijos vidaus reikalus: „*Visas milžiniškas antikomunistinės propagandos aparatas šiuo metu yra sukamas siekiant susilpninti socialistines valstybes, tarptautinio komunistinio judėjimo vienybę ir sutriuškinti mūsų pažangias pajėgas. Pagrindinės jų pastangos yra nukreiptos perkelti destruktivius ideologinius veiksmus į socialistinių šalių teritoriją. Tokių pastangų pavyzdys buvo įvykiai Čekoslovakijoje, kur tarptautinė reakcija įtempė visas propagandines jėgas ir išteklius, pasinaudojo Čekoslovakijos politinio darbo trūkumais ir bandė pakenkti socialistinei visuomenei iš vidaus. Tarptautinė buržuazija investuoja daug resursų, kad sukurtų buržuazinės ideologijos pagrindą net mūsų šalyje, kuri vis dėlto yra socialistinių jėgų ir nacionalinės laisvės tvirtovė.*“²⁴

KGB domėjosi ir gyventojų reakcija į pačią intervenciją. Kova dėl viešosios nuomonės tapo labai svarbiu KGB propagandos įrankiu, nes aktyviausių disidentų represijos, įkalinimas ir izoliavimas šioje kovoje nebuvo tokie efektyvūs. Tuo pat metu sovietai daugiau dėmesio skyrė kovai su disidentais, stebėdami ir analizuodami visuomenės nuomonę. KGB dokumentuo-

²² Ten pat, p. 144.

²³ Ten pat, p. 149–150.

²⁴ Apie KGB organų uždavinius kovojant su priešo ideologiniu sabotažu, 1968-12-27. *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA), f. K-1, ap. 3, b. 671, l. 118.

se užfiksuotos tiek inteligentijos, tiek darbininkų ar buvusių tremtinių ir politinių kalinių pažiūros. Iš šių KGB pranešimų apie įvykius Čekoslovakijoje galima spręsti apie tam tikrą tendenciją. Dauguma darbininkų ir ūkininkų pritarė TSRS veiksams, tačiau inteligentija šiuos įvykius vertino kritiškiau, o buvę tremtiniai ar politiniai kaliniai dažnai bijojo viešai reikšti savo nuomonę, kritikuodavo valdžios politiką, palaikė Čekoslovakijos reformą ir pastangas dėl nepriklausomybės²⁵. Ataskaitos dažnai buvo atrenkamos siekiant patvirtinti, kad piliečiai intervenciją vertina teigiamai. Tokią piliečių nuomonę užfiksavo KGB Kauno skyrius. „Pergalės“ gamyklos darbininkai „pagalbą čekoslovakams įvertino kaip teisingą priemonę tinkamu laiku“²⁶. Pavyzdžiui, kaip pateikiama vienoje ataskaitų, visi Kvėdarnos kaimo gyventojai, aptarę įvykius Čekoslovakijoje, pritarė socialistinių valstybių kariuomenės įvedimui į Čekoslovakiją, nes, jų nuomone, „tai atsitiko pačiu laiku ir užkirs kelią dar labiau pablogindama dabartinę padėtį“²⁷.

Tačiau KGB užfiksavo ir darbininkų kritikos vyriausybei atvejus. Baldu fabriko darbuotoja A. Leidienė tvirtino, kad „Čekoslovakija prašė ne TSRS pagalbos, TSRS tiesiogiai okupavo Čekoslovakiją“²⁸. KGB taip pat užfiksavo buvusių tremtinių ir kalinių nuomones. Pavyzdžiui, buvęs partizanas Kosmočius nepasidavė agento „Egidijaus“ provokacijoms ir atvirai savo nuomonės nereiškė, bet, anot jo, „reikėjo laukti tolesnės įvykių raidos“²⁹. Agentas „Leonas“ užfiksavo Upninkų kaimo kolūkiečio, buvusio politinio kalinio, Marcinkausko nuomonę, kuris tvirtino, kad „sovietų valdžia elgėsi neteisingai prieš čekų tautos valią ir įvedė į šalį savo tvarką“³⁰.

Buvęs kovotojas prieš nacizmą, vėliau sovietų agentas Juozas Deksnys tvirtino, kad „tai didelis smūgis prieš komunistus visose socialistinėse valstybėse. Pasaulio komunistų partija pasmerkė jų veiksmus, todėl TSRS atsidūrė izoliacijoje“³¹. Taip pat diskutuota, ar Maskva gali ginkluotai kištis

²⁵ Burinskaitė, K. Vengrijos sukilimo ir Prahos pavasario atgarsiai Lietuvoje. *Lituanistica*, 2009, t. 55, Nr. 1–2 (77–78), p. 44.

²⁶ Ten pat.

²⁷ 1968-08-24 KGB Šilalės rajono skyriaus viršininko Gudavičiaus pranešimas apie gyventojų reakciją į įvykius Čekoslovakijoje. *LYA*, f. K-11, ap. 1, b. 3253, l. 2, IV punktas.

²⁸ Burinskaitė, K. Vengrijos sukilimo ir Prahos pavasario atgarsiai Lietuvoje. *Lituanistica*, 2009, t. 55, Nr. 1–2 (77–78), p. 44.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Ten pat, p. 45.

³¹ Ten pat.

į kitos valstybės reikalus. Agentas „Bielskis“ pateikė mokytojo Motiejaus Šimelionio iš Lentvario nuomonę: *„Kitų šalių komunistai palaiko čekus. Jie norėtų, kad valdžia [Čekoslovakijos] labiau atsižvelgtų į nacionalinius interesus, o Maskva mažiau kištųsi.“*³² Agentas „Bielskis“ atkreipė dėmesį į Trakų krašto gyventojų Karecko nuomonę: *„Rumunija, Čekoslovakija tosta nuo Sovietų Sąjungos, Lenkija atsiskirs ir pagaliau taip pat Pabaltijis.“*³³ „Beržo“ agento pranešime skamba statybininko Barkausko nusivylimas po sovietų intervencijos: *„Jei nepasisėkė čekams, nepavyks ir mums.“*³⁴

KGB agentai atkreipė dėmesį į Lietuvoje plintančias baimės apraiškas dėl galimo būsimo karo. Lietuvos gyventojai pradėjo pirkti didelius kiekius pagrindinių maisto produktų ir žaliavų, iš bankų imti santaupas. Pavyzdžiui, Šakėnų kaime esančios parduotuvės pardavėja Regina Palekaitė tikino, kad rugpjūčio 21–22 d. jų parduotuvėje gerokai išaugo parduodamos druskos ir muilo kiekis. Tomis dienomis buvo parduota daugiau nei 50 kilogramų druskos, o muilo pirкта net po 10 ir daugiau gabalų. Druskos pirkti į kaimą atvykdavo ir kiti Šilalės rajono gyventojai. Šilalės rajono banko darbuotoja teigė, kad rugpjūčio 21–22 d. padaugėjo klientų, norinčių staiga atsiimti pinigus, dažniausia – dideles sumas. Šilalės rajono vartotojų sąjungos darbuotojai pasakojo, kad nuo rugpjūčio 21 d. kelis kartus išaugo parduodamos druskos, cukraus ir muilo kiekis. Anksčiau šų prekių buvo parduodama už 23 000–25 000, o 1968 m. rugpjūčio 22 d. – net 63 000 rublių³⁵.

Agento „Karoso“ 1968 m. rugpjūčio 23 d. ataskaitoje teigiama, kad darbininkas Stasitis Steponas iš Sauslaukio kaimo apie įvykius Čekoslovakijoje sakė: *„Nepaisant to, kad į Čekoslovakiją buvo atvežti kariai, problemos nebus taikiai išspręstos ir greičiausiai kils karas.“*³⁶ Agentas „Vladas“ pranešė, kad 1968 m. rugpjūčio 23 d. apygardos advokatų kontoroje Šakėnų miestelyje susitiko keturi jo darbuotojai – Vaclovas Jacikas, Leonas Grigalis, Pranas Cibauskas ir Zenonas Nognius – aptarti įvykių Čekoslovakijoje. Vaclovas Jacikas pasakė, kad *„dėl susiklosčiusių aplinkybių*

³² Ten pat.

³³ Ten pat.

³⁴ Ten pat.

³⁵ 1968-08-24 KGB Šilalės rajono skyriaus viršininko Gudavičiaus pranešimas apie gyventojų reakciją į įvykius Čekoslovakijoje. LYA, f. K-11, ap. 1, b. 3253, l. 2–3.

³⁶ Ten pat, l. 1.

gali prasidėti karo veiksmai, todėl reikia pagalvoti, kur būtų galima pasislėpti“. Zenonas Nognius atsakė, „*kad slapstytis nereikia, nes tikriausiai vis tiek mirsi, todėl geriau stoti į kariuomenę, kur mažesnė tikimybė mirti, o jei ir numirsi, bent šeimai negresia persekiojimas*“³⁷. Toje pačioje agento „Vlado“ ataskaitoje rašoma, kad Buišių kaimo gyventojas Kazys Petkus apie įvykius Čekoslovakijoje sakė, jog „*situacija yra labai įtempta, vargu ar tai galima išspręsti taikiomis priemonėmis, nes vienas iš sovietų lyderių atsistatydino, todėl greičiausiai kils karas*“³⁸.

Visuomenėje buvo susirūpinta ir dėl tarpukario dvarininkų sugrįžimo. 1968 m. rugpjūčio 23 d. KGB informatorė Taralaitienė tikino, kad Vytogalos kaimo kolūkio darbuotoja Stasė Juknienė, kalbėdama apie situaciją Čekoslovakijoje, buvo taip susirūpinusi, kad šiuo metu tarnaujantys sovietų kariuomenės kariai gali žūti. Ji taip pat sakė, kad dalis Vytogalos gyventojų, kaip Simas Gestautas ir kiti buvę turtuoliai, tikisi, kad kils karas ir bus valdžios pasikeitimas. Visų pavardžių ji neišvardijo, bet sakė, kad ūkininkai, iš kurių kažkada buvo atimta žemė, jei įvyks perversmas, susidoros su kolūkio vadovais ir jiems atsikeršys³⁹.

Kai kurie lietuviai dėl privalomo šaukimo į kariuomenę net buvo pasiryžę bėgti į miškus ir taip išvengti mobilizacijos: „*Čekai išvaro rusus, gal ir lietuviams laikas. Jeigu lietuviai kviečiami į kariuomenę, reikia eiti į miškus*.“⁴⁰ Taip pat įdomi informacija, kad dėl įvykių Čekoslovakijoje kaltinta Vokietija, kuri esą siekė įtraukti ją į savo įtakos sferą. Taip, remiantis agento pranešimu, darbininkas V. Klėbavičius patikimam asmeniui „R“ atskleidė: „*<...> dėl šių įvykių kaltinu Vakarų Vokietiją, kuri nori kariauti ir bando patekti į Čekoslovakiją*“⁴¹.

Sovietų valdžia nervingai laukė visuomenės reakcijos į įvykius Čekoslovakijoje, nes KGB įžvelgė ryšį tarp Prahos pavasario ir suaktyvėjusios antisovietinės lietuvių veiklos. 1968 m. KGB pastebėjo išaugusį antisovietinių aktų skaičių. KGB Alytaus skyriaus duomenimis, užregistruoti 54 signalai apie priešiškas apraiškas, o 1968 m. antrąjį pusmetį dėl įvykių Čekoslovaki-

---

³⁷ Ten pat, l. 1–2.

³⁸ Ten pat.

³⁹ Ten pat, l. 2.

⁴⁰ Burinskaitė, K. Vengrijos sukilimo ir Prahos pavasario atgarsiai Lietuvoje. *Lituanistica*, 2009, t. 55, Nr. 1–2 (77–78), p. 45.

⁴¹ Ten pat.

joje – net 37 panašūs įvykiai. Protestą prieš SSRS veiksmus Čekoslovakijoje gyventojai išreiškė įvairiais būdais. Dažniausia protesto forma buvo antisovietiniai ženklai, anoniminiai antisovietinio turinio lapeliai, sovietinių vėliavų naikinimas ar slaptų organizacijų kūrimas. Aktyviausias buvo jaunimas, kuris rašė ir skleidė eilėraščius, kėlė tautines vėliavas, kūrė laikinus pogrindžio būrelius. KGB skyrius Šiauliuose atskleidė antisovietinio lapelio „Dėmesio“ autorių A. Jankauską, 8a klasės mokinį. Jis teigė, „kad jį padaršino „Amerikos balso“ laida, kurioje buvo aptariami įvykiai Čekoslovakijoje“⁴². Kitą atvejį, užfiksuotą 1968 m. rugpjūčio 26 d. Rūdiškių kaime, aprašė Trakų KGB skyriaus viršininkas Makajevas. Skelbimų lentoje buvo pastebėtas šūkis „Tegyvuoja čekoslovakų liaudis, mirtis komunistams!“ . Skelbimas buvo padarytas ant popieriaus lapo suklijavus iš laikraščio iškirptas raides. Gamintojas ir platintojas nenustatyti ir toliau buvo jų ieškoma⁴³.

KGB agentai stebėjo ir analizavo ne tik Lietuvos žmonių, bet ir išeivijos politikų nuotaikas. Tai rodo, pavyzdžiui, 1969 m. kovo mėn. KGB ataskaita: „Emigracijos elitai skirtingai reagavo į Čekoslovakijos įvykius. „Valstybininkai“ tuoj pat bandė jais pasinaudoti ir įrodyti, kad jokia socialistinės šalies transformacija negali nuversti esamo režimo ir kad pirmiausia kova turi būti nukreipta prieš patį komunizmą.“⁴⁴ Šioje ataskaitoje taip pat įspėjama dėl vadinamojo „Rumunijos kelio“, kai vietos komunistai iš esmės buvo nepriklausomi nuo Maskvos, todėl kai kuriems išeiviams tai atrodė perspektyvus kelias į ateitį be Maskvos įtakos: „Čekoslovakijos įvykiai parodė, kad nereikia skubėti ir per greitai judėti į priekį. Pavergtos tautos labiau turėtų sekti Rumunijos pėdomis, o tai reiškia, pirmiausia, siekti nacionalinės nepriklausomybės ir išsilaisvinimo nuo Maskvos įtakos, dėl liaudies laisvės palaukti, kol patys rusai to norės.“⁴⁵ KGB taip pat įspėjo, kad išeivijos politikai netrukus užmegs glaudesnius ryšius su kitų sovietinių šalių kolegomis: „Politikai emigracijoje mato nacionalistinių tendencijų stiprėjimą Baltijos šalyse, Vidurinėje Azijoje ir Ukrainoje ir iš to daro išvadą, kad būtų tinkama užmegzti ryšius su kitomis išeivijos organizacijomis. Daug dėmesio skiriama užmegzti

⁴² Ten pat, p. 47–48.

⁴³ 1969-01-02 KGB Trakų rajono skyriaus viršininko Makajevo pranešimas Vilniaus KGB skyriui. LYA, f. K-11, ap. 1, b. 3834, l. 2.

⁴⁴ 1969-03 Lietuvos išeivijos veiklos, kuri nukreipta prieš mūsų valstybę, tam tikrų problemų apžvalga. LYA, f. K-1, ap. 3, b. 669, l. 48.

⁴⁵ Ten pat.

*glaudesnius ryšius su Ukrainos nacionalistinėmis organizacijomis.*⁴⁶

KGB atskaitos atskleidžia, kad sovietų propaganda nebuvo visiškai efektyvi. Visuomenė intervenciją rėmė perpus mažiau, tačiau tikroji gyventojų nuomonė ne visada atspindėjo viešai deklaruojamus pareiškimus. Kita vertus, 1968–1969 m. nebuvo ir atvirų masinių protesto akcijų.

3. LIETUVOS SOVIETINĖS SPAUDOS POŽIŪRIS Į ĮVYKIUS ČEKOSLOVAKIJOJE

Iš pradžių partinė spauda apie įvykius Čekoslovakijoje pranešė neutraliai. Jau sausį Lietuvos spauda paminėjo pokyčius Čekijos komunistų partijos Centro komitete. Čekoslovakijos prezidentas buvo atleistas iš partijos pirmojo sekretoriaus pareigų neva paties prašymu. Tuo pat metu buvo išrinktas jo įpėdinis Aleksandras Dubčekas⁴⁷. Pirmą kartą Lietuvos visuomenei buvo pristatytas šis anksčiau nežinomas Čekoslovakijos politikas, buvo paskelbta A. Dubčeko biografija⁴⁸. Vasario mėnesį, prisimenant 1948 m. vasario mėnesio įvykius, kai Čekoslovakijoje valdžią perėmė komunistai, Lietuvos spaudoje puslapiuose buvo paskelbtas Leonido Brežnevo laiškas „*Vasario pergalės Čekoslovakijoje 20-mečiui*“⁴⁹. „Tiesa“ kovo mėnesį pastebėjo dar vieną reikšmingą pokytį Čekoslovakijoje: iš pareigų atsistatydino prezidentas Antoninas Novotnas (*Antonín Novotný*), o kandidatu į šį postą buvo iškeltas kariuomenės generolas Liudvikas Svoboda (*Ludvík Svoboda*)⁵⁰. Anot Antifašistinės kovotojų sąjungos, „*generolu L. Svoboda visiškai pasitiki platieji Čekoslovakijos liaudies sluoksniai, nes jis atspindi patriotines ir antifašistines Čekoslovakijos liaudies tendencijas ir neišardomą, krauju sutvirtintą sąjungą su TSRS tautomis*“⁵¹. Kovo 30 d. Liudvikas Svoboda buvo oficialiai išrinktas prezidentu, sovietinės Lietuvos spauda jį pavadino „*ištikimu čekų ir slovakų*

---

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Savaitės įvykiai. *Tiesa*, 1968, sausio 9, p. 3.

⁴⁸ Aleksandras Dubčekas – ČKP CK pirmasis sekretorius. *Komjaunimo tiesa*, 1968, sausio 7, p. 4.

⁴⁹ Čekoslovakijos komunistų partijos centro komiteto pirmajam sekretoriui draugui Aleksandrui Dubčekui. *Tiesa*, 1968, vasario 23, p. 1.

⁵⁰ Atsistatydino A. Novotnas. *Ten pat*, p. 3.

⁵¹ Po A. Novotno atsistatydinimo. *Ten pat*, 1968, kovo 24, p. 1.

tautų sūnumi“ ir išspausdino išsamią jo biografiją⁵².

Balandį Lietuvos spauda reagavo dar neutraliai, kai pranešė apie naują Čekoslovakijos vyriausybę, kuriai vadovavo ministras pirmininkas Oldřichas Černikas (*Oldřich Černík*)⁵³. Tik 1968 m. gegužę Lietuvos visuomenė oficialiai galėjo sužinoti apie tam tikrą ginčą tarp Čekoslovakijos ir kitų socialistinių valstybių. A. Dubčekas vadovaujama Čekoslovakijos delegacija atvažiavo į Maskvą, kur vyko derybos su L. Brežnevu ir kitais sovietų atstovais: „*Susitikimo dalyviai pareiškė siekiantys visokeriopos TSKP ir ČKP, TSRS ir ČSR draugystės bei visapusiško bendradarbiavimo marksizmo-leninizmo ir proletarinio internacionalizmo principų pagrindu.*“⁵⁴ Mainais gegužę Čekoslovakijoje lankėsi sovietų delegacija, vadovaujama generolo Ivano Konevo, o Čekoslovakijos komunistų partijos aktyvo posėdyje „*buvo nuspręsta apginti Čekoslovakiją nuo bet kokių antisocialistinių jėgų, kurios bando naikinti socialistinių valstybių raidą*“⁵⁵. Gegužės 14 d. Valstybiniame akademiniam dramos teatre Vilniuje Lietuvos piliečiai galėjo atšvęsti Čekoslovakijos išvadavimo 23-iasias metines. Renginyje dalyvavo Čekoslovakijos ambasados Maskvoje antrasis sekretorius Bohumilas Pospíšilas (*Bohumil Pospíšil*)⁵⁶. Kitą savaitę, gegužės 20 d., Vingio parke Vilniuje buvo atidaryta Čekoslovakijos paroda, pristatyta jos žemės ūkio ir pramonės produkcija. Joje lankėsi ir LKP CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus. Vienas pranešėjų – Lietuvos žemės ūkio ministras Medardas Grigaliūnas pabrėžė, kad Čekoslovakijos ir Lietuvos ekonominiai ir kultūriniai ryšiai nuolat stiprėja. Kitos pusės vardu kalbėjo Čekoslovakijos prekybos atašė SSRS S. Osvaldas⁵⁷.

Birželio mėnesį sovietinė propaganda bandė įtikinti Lietuvos visuomenę, kad Čekoslovakijos ir Sovietų Sąjungos draugystė yra nepajudi-

⁵² Liudvikas Svoboda – ČSR prezidentas. Ištikimas čekų ir slovakų sūnus. *Ten pat*, 1968, kovo 31, p. 1.

⁵³ Sudaryta nauja ČSR vyriausybė. *Komjaunimo tiesa*, 1968, balandžio 10, p. 4; Sudaryta nauja Čekoslovakijos vyriausybė. *Tiesa*, 1968, balandžio 10, p. 3.

⁵⁴ ČSR delegacija Maskvoje. *Tiesa*, 1968, gegužės 6, p. 1.

⁵⁵ Sovietų karo delegacija Čekoslovakijoje. *Ten pat*, 1968, gegužės 15, p. 1.

⁵⁶ Paminėjo Čekoslovakijos išvadavimo iš hitlerinio jungo sukaktį. *Komjaunimo tiesa*, 1968, gegužės 15, p. 1.

⁵⁷ Vingio parke – Čekoslovakijos paroda. *Tiesa*, 1968, gegužės 21, p. 1; Čekoslovakijos parodos atidarymas. *Vakarinės naujienos*, 1968, gegužės 21, p. 1.

nama. Pavyzdžiui, kai Čekoslovakijos parlamento pirmininkas Josefas Smrkovskis (*Josef Smrkovský*) lankėsi Maskvoje⁵⁸, Lietuvos spauda taip pat paminėjo Čekoslovakijos nacionalinio fronto pareiškimą, kuriame teigiama, kad frontas remis ir stiprins draugystę su Sovietų Sąjunga ir kitomis socialistinėmis šalimis⁵⁹. Tą patį mėnesį Lietuvos gamyklose propaganda pradėjo tiesiogiai veikti darbuotojus: „Kuro aparatūros gamykloje šiandien [birželio 25 d.] įvyko gausus darbininkų ir tarnautojų atstovų susirinkimas, skirtas Tarybų Sąjungos ir Čekoslovakijos tautų draugystei. Susirinkusieji vieningai priėmė Kuro aparatūros gamyklos kolektyvo laiško Čekoslovakijos Komunistų partijos pirmajam sekretoriui A. Dubčekui ir Čekoslovakijos liaudies milicijos viršininkui Rudolfui Horčicui [Rudolf Horčic] tekstą.“ „Mes, Vilniaus kuro aparatūros gamyklos darbininkų ir tarnautojų susirinkimo dalyviai, susipažinome su laišku, priimtu birželio 19 dieną Čekoslovakijos Socialistinės Respublikos liaudies bendravalstybinio aktyvo pasitarime. Čekoslovakijos darbininkų klasės ginkluotųjų būrių atstovai broliškai, draugiškai pasveikino mūsų liaudį ir patvirtino ištikimybę nesuardomai Tarybų Sąjungos ir Čekoslovakijos tautų draugystei, išreiškė liaudies milicijos pasiryžimą ginti socialistinius iškovojimus<...> Užtikriname jus, jog mūsų kolektyvas, būdamas vienu iš Tarybų šalies darbo žmonių būrių, kuris glaudžiai bendradarbiauja ir palaiko ekonominius ryšius su eile ČSR įmonių, nepagailės jėgų nesuardomai mūsų šalių tautų draugystei visokeriopai stiprinti.“⁶⁰

Panašūs mitingai, „palaikantys“ čekoslovakų ir sovietų draugystę, vyko ne tik Vilniaus, bet ir Panevėžio „Lietkabelio“ ir „Ekranos“ gamyklose. Kauno mieste taip pat buvo surengti keli propagandiniai mitingai „proletariniam ir socialistiniam internacionalizmui“ palaikyti. Tokie mitingai vyko gamyklose „Apvija“ ir „Elektra“, Juozo Greifeinbergerio ir baldų fabrikuose⁶¹. Pasak sovietų ideologų, buvo tik viena teisinga markizmo-leninizmo interpretacija, o kitos laikytos nepriimtiniomis, nes pa-

---

⁵⁸ Broliškųjų tautų draugystė amžina ir neišardoma. *Tiesa*, 1968, birželio 14, p. 3.

⁵⁹ Čekoslovakijos Nacionalinio fronto pareiškimas. *Tiesa*, 1968, birželio 18, p. 3; Čekoslovakijos Nacionalinio fronto pareiškimas. *Komjaunimo tiesa*, 1968, birželio 18, p. 4.

⁶⁰ Broliška draugystė ir solidarumas. *Tiesa*, 1968, birželio 26, p. 3.

⁶¹ Mūsų tikslas – vienas, interesai – bendri. *Kauno tiesa*, 1968, birželio 27, p. 1; Ištikimybė internacionalinei pareigai. *Kauno tiesa*, 1968, birželio 28, p. 1.

kirstų Sovietų Sąjungos autoritetą ir monopolį. A. Dubčekas reformos, nors ir nuosaikios, buvo pavojingos Sovietų Sąjungai ir jos satelitams, nes Čekoslovakijos pavyzdžiu galėjo pasekti kitos socialistinės valstybės. Norint pateisinti kišimąsi į Čekoslovakijos vidaus reikalus, reikėjo diskredituoti visus Čekoslovakijoje vykusius demokratinius procesus. Reformos buvo pavadintos kontrrevoliucinėmis, nes jų iniciatoriai esą norėjo atkurti buržuazinę tvarką ir atverti kelią kontrrevoliucijai⁶².

Sovietų propaganda Lietuvos spaudoje bandė pavaizduoti, kad Čekoslovakijoje vyksta didelės demonstracijos už draugystę su Sovietų Sąjunga, pranešdama apie didelę demonstraciją Brno mieste⁶³.

Liepos mėnesį į Vilnių atvyko Čekoslovakijos ir Sovietų Sąjungos draugystės asociacijos delegacija, kurioje buvo antrasis asociacijos sekretorius Antoninas Šnidras (*Antonín Šnidr*), Prahos ekonomikos instituto docentas Ladislavas Barakas (*Ladislav Barák*) ir Slovakijos skyriaus narys, Pedagoginės bibliotekos direktorius Janas Lehkis (*Ján Lehký*)⁶⁴. Vėliau „Tiesoje“ buvo išspausdintas Maskvos „Pravdoje“ skelbtas straipsnis „Ataka prieš socialistinius Čekoslovakijos pagrindus“, iš kurio skaitytojai sužinojo, kad Čekoslovakijoje vyksta kontrrevoliucija⁶⁵. Kontrrevoliucijos Čekoslovakijoje grėsmė taip pat buvo akcentuota penkių komunistų partijų – Bulgarijos, Lenkijos, SSRS, Vengrijos ir Vokietijos Demokratinės Respublikos – laiške⁶⁶. Pagrindinis laikraščio „Tiesa“ komunistų propagandininkas ir žurnalistas Stasys Bistrickas skiltyje „Savaitės įvykiai“ komentavo: „Čekoslovakija, kaip žinoma, pastaruoju metu tapo vidaus reakcijos ir užsienio imperialistinių jėgų atakų objektu. Reakcijos jėgos, piktnaudžiaudamos „demokratizavimo“ šūkiu, išvystė kampaniją prieš ČKP, prieš jos dorus ir ištikimus kadrus, aiškiai ketindamos likviduoti vadovaujantį partijos vaidmenį, pakirsti socialistinę santvarką, priešpastatyti Čekoslovakiją kitoms socializmo šalims <...> reakcijos jėgos, Čekoslovakijoje pakėlusios galvas prieš socializmo pagrindus, atvirai bendradarbiauja su imperialistais, ypač su Vakarų Vokietijos revanšistais <...> Pastaruoju metu ypač į Prahą pagausėjo turistų iš Vakarų Vokietijos srautas. Tad ar reikia stebėtis, kad Čekoslovakijoje atsi-

⁶² Ataka prieš socialistinius Čekoslovakijos pagrindus. *Tiesa*, 1968, liepos 12, p. 3.

⁶³ Manifestacija pietų Moravijoje. *Ten pat*, 1968, liepos 3, p. 1.

⁶⁴ Draugų iš Čekoslovakijos viešnagė. *Ten pat*, 1968 07 05, p. 4.

⁶⁵ Ataka prieš socialistinius Čekoslovakijos pagrindus. *Ten pat*, 1968, liepos 12, p. 3.

⁶⁶ Čekoslovakijos komunistų partijos centro komitetui. *Ten pat*, 1968, liepos 18, p. 1.

*rado ginklų sandėlių. Kontrrevoliucijos kontrabandininkai nemiega!*⁶⁷

Liepos pabaigoje ir rugpjūčio pradžioje Lietuvos spauda informavo apie reikšmingus SSRS ir Čekoslovakijos vadovybės susitikimus Čiernoje prie Tisos (*Čierna nad Tisou*, dabar Slovakija) ir Bratislavoje, kur turėjo būti pasiektas šių šalių susitarimas⁶⁸. Propagandininkai paskui pasinaudojo susitikimų rezultatais ir daugelyje Lietuvos gamyklų surengė mitingus, kuriuose jų darbuotojai galėjo pakomentuoti (pagal propagandininkų iš anksto parašytus tekstus) derybų Čiernoje prie Tisos išvadas. Vilniaus grąžtų gamyklos darbininkas Juozas Žižmaras pareiškė: „*Mes su pasitenkinimu sužinojome, jog komunistų ir darbininkų partijos davė triuškinantį atkirtį socializmo priešų užmačioms.*“ Frezuotojas D. Žuikovas pasakė: „*Mes, darbininkai, karštai pritariame mūsų brangiosios Komunistų partijos ir jos lenininio Centro Komiteto politikai. Mes pareiškiame, jog visada būsime ištikimi socialistinių šalių tautų draugystei.*“⁶⁹ Panašūs susirinkimai įvyko Kauno gamykloje „Centrolitas“ ir keramikos fabrike „Jiesia“. Stasys Bistrickas tuomet „Tiesoje“ pakomentavo, jog „*Bratislavos pasitarimas dar kartą patvirtino, kad socialistinė sandrauga – tai ne laikina grupuotė, ne karinis politinis blokas, kaip tai bando vaizduoti buržuaziniai propagandistai <...> bendri tikslai ir uždaviniai kovoje už taiką ir tautų saugumą, už ir komunizmo pastatymą*“⁷⁰. Dar sovietų kariuomenės invazijos į Čekoslovakiją išvakarėse kitas propagandininkas ir žurnalistas Česlovas Juršėnas rašė, kad „*vokiečių revanšistai ypač norėjo pasinaudoti pastarųjų mėnesių įvykiais Čekoslovakijoje, skaldyti socialistines šalis ir bandyti realizuoti savo pavojingus planus*“⁷¹.

Ketvirtadienį, rugpjūčio 22 d., pagrindinis Lietuvos laikraštis „Tiesa“ paskelbė pranešimą apie Varšuvos sutarties organizacijai (VSO) priklausančių valstybių kariuomenės invaziją į Čekoslovakiją. Visas pirmasis puslapis buvo skirtas šiems įvykiams. Pagrindinė laikraščio antraštė skelbė: „*Ižvalgumas, tvarka, pažanga, tiesa, socializmo perspektyva, valstybinis suverenumas ir sutelktinis solidarumas*“⁷². Lietuvos valdžia ideologiškai

⁶⁷ Savaitės įvykiai. *Ten pat*, 1968, liepos 23, p. 3.

⁶⁸ Išvyko TSKP delegacija. *Tiesa*, 1968, liepos 30, p. 1; Socialistinių šalių komunistų ir darbininkų partijų pareiškimas. *Tiesa*, 1968, rugpjūčio 4, p. 1.

⁶⁹ Tvirtėja draugystė ir vienybė. *Ten pat*, 1968, rugpjūčio 9, p. 1.

⁷⁰ Savaitės įvykiai. *Ten pat*, 1968, rugpjūčio 13, p. 3.

⁷¹ Savaitės įvykiai. *Ten pat*, 1968, rugpjūčio 20, p. 3.

⁷² Ižvalgumas, tvarka, pažanga, tiesa, socializmo perspektyva, valstybinis suverenumas ir sutelktinis solidarumas. *Ten pat*, 1968, rugpjūčio 22, p. 1.

stengėsi paveikti visuomenės nuomonę: darbo kolektyvuose ir švietimo įstaigose buvo skaitomos paskaitos apie Prahos įvykius, organizuojami įvairūs renginiai, skirti Sovietų Sąjungos politikai paremti. Valdantieji propagandininkai norėjo sumažinti galimą visuomenės pasipriešinimą valdžios politikai ir neleisti gyventojams protestuoti prieš SSRS politinius veiksmus. Todėl jau kitą dieną po invazijos kai kuriose gamyklose vėl apsilankė Lietuvos propagandininkai su iš anksto parengtais pareiškimais, kad „*Tarybų Lietuvos darbo žmonės vieningai remia TSRS ir kitų broliškų šalių veiksmus*“. Laikraštyje „Tiesa“ galime rasti nuotrauką, kurioje matyti tekstilės fabriko „Lelija“ (Vilniuje) darbininkai, suvaryti į propagandinį mitingą⁷³. Tame pačiame numeryje yra Jurijaus Žukovo straipsnis, perrašytas iš „Pravdos“, kuriame dėl įvykių Čekoslovakijoje jis daugiausia kaltina Vakarų šalį, ypač Bonos revanšistus⁷⁴. Taigi sovietų valdžia bandė pateisinti kišimąsi į kitos valstybės vidaus reikalus ir karinę intervenciją. Nors Čekijos komunistų partijos nepriklausomybė buvo viešai akcentuojama spaudoje, jos reformos, įvykdytos Čekoslovakijoje, sovietų valdžios buvo atmestos kaip revizionistinės⁷⁵. Praėjus kelioms dienoms po Varšuvos sutarties organizacijos šalių kariuomenių įvedimo į Čekoslovakiją, organizuotų „darbo žmonių“ mitingų skaičius dar labiau išaugo. Jie vyko Kaune, „Inkaro“, „Kaspino“, gelžbetoninių konstrukcijų gamyklose ir baldų kombinate⁷⁶, taip pat kituose didesniuose Lietuvos miestuose – Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Šiuose susitikimuose vyraujantis šūkis buvo raginimas sunaikinti Čekoslovakijos reakcines jėgas⁷⁷. Mitingai daugiausia vyko pirmąją savaitę po Čekoslovakijos okupacijos.

Rugpjūčio 29 d. laikraštyje „Kauno tiesa“ Kauno politechnikumo profesorius L. Vaicekuskas teigė esąs įsitikinęs, kad „*padėtis Čekoslovakijoje greitu laiku normalizuosis, kad stiprės socialistinė valdžia, darbininkų klasė*

⁷³ Su didžia pilietine atsakomybe. *Ten pat*.

⁷⁴ Ko jie siekė. *Ten pat*, 1968, rugpjūčio 22, p. 3.

⁷⁵ Ginti socializmą – aukščiausia internacionalinė pareiga. *Ten pat*, 1968, rugpjūčio 23, p. 1.

⁷⁶ Vienybėje mūsų jėga. *Kauno tiesa*, 1968, rugpjūčio 23, p. 5; Sužlugdyti kontrrevoliucijos kėslus! *Kauno tiesa*, 1968, rugpjūčio 24, p. 1.

⁷⁷ Apginti socializmo iškovojoimus. *Komjaunimo tiesa*, 1968, rugpjūčio 23, p. 1; Vieningas pritarimas. *Tiesa*, 1968, rugpjūčio 24, p. 1; Broliškų tautų sąjunga nesugriaunama! *Komjaunimo tiesa*, 1968, rugpjūčio 27, p. 1.

ir Komunistų partijos vaidmuo⁷⁸. Panašiai kalbėjo ir Čekoslovakijos draugystės asociacijos delegacijos vadovas V. Pranaitis. Jo interviu buvo sakoma, kad „kartais šie pokalbiai [tarp čekų ir rusų karių] būdavo ir gana aštrūs, tačiau visada draugiški. Kariai, atėję padėti Čekoslovakijos darbo žmonėms apginti socializmo iškovojimą, pokalbiuose aiškino, kad atvyko į pagalbą prieš kontrrevoliucines jėgas. Tačiau vėliau tai vienur, tai kitur pasigirdavo paskiri šūviai <...> Pasirodė provokaciniai lapeliai ir plakatai ar radijo bangomis pasipylė šmeižtų srautas iš užsienio <...> Bet ir šiomis dienomis siekiama gyvenimą išlaikyti normaliose vėžėse. Dirba fabrikai ir įstaigos, maisto prekių parduotuvės, komunalinio ūkio įmonės, vėl pradėjo dirbti transportas.“⁷⁹

Rugsėjį propagandininkas Stasys Bistrickas rašė: „Kontrrevoliucijos jėgos, terorizuodamos žmones, bando apsunkinti gyvenimo normalizavimą.“⁸⁰ „Tiesoje“ buvo išspausdintas anoniminis „tautiečio“ iš Australijos laiškas, kuriame jis rašė, jog „aiškiai galvojantis žmogus supranta, kad įvykiai Čekoslovakijoje tai imperialistų ir visų pirma Vakarų Vokietijos revanšistų darbelis“⁸¹. Apie vykstantį „normalizavimą“ informuoja ir kitas propagandininkas Algirdas Strumskis: „Politinis ir ekonominis gyvenimas Čekoslovakijoje normalėja, Prahoje eina laikraščiai, atnaujino darbą radijas ir televizija. Šių propagandos priemonių veiklos kontrolę partija ir vyriausybė ima į savo rankas.“⁸² Rugsėjo ir spalio mėn. įvyko Čekoslovakijos ir Sovietų Sąjungos vyriausybių derybos dėl Prahos pavasario reformų malšinimo. Pirmasis šių derybų rezultatas buvo dviejų valstybių sutartis dėl laikino sovietų kariuomenės dislokavimo Čekoslovakijoje. Ją Čekoslovakijos parlamentas ratifikavo 1968 m. spalio 18 d. Apie šias derybas buvo pranešta ir Lietuvos spaudoje, pridėdant, kad sutartis pasirašyta siekiant taikos ir stiprinti Čekoslovakijos ir SSRS draugystę⁸³. Č. Juršėnas „Tiesoje“ rašė: „Tuo tarpu Čekoslovakijoje padėtis normalizuojama, įgyvendinant paskutiniuosius ČSR ir TSRS susitarimus.“ Juršėnas toliau perfrazavo Čekoslovakijos ambasadoriaus Maskvoje Vladimiro Kouckio (*Vladimír Koucký*) žodžius,

---

⁷⁸ Už taiką ir socializmą. *Kauno tiesa*, 1968, rugpjūčio 29, p. 1.

⁷⁹ Prahoje šiomis dienomis. *Tiesa*, 1968, rugpjūčio 29, p. 1.

⁸⁰ Savaitės įvykiai. *Ten pat*, 1968, rugsėjo 3, p. 3.

⁸¹ Toli nuo tėvynės. *Ten pat*, 1968, rugsėjo 7, p. 5.

⁸² Savaitės įvykiai. *Ten pat*, 1968, rugsėjo 10, p. 3.

⁸³ Sutartis. *Ten pat*, 1968, spalio 19, p. 1; Svarbus aktas dviejų socialistinių šalių istorijoje. *Ten pat*, 1968, spalio 19, p. 5.

kad „trūkumais, kurių buvo vystymesi po sausio plenumo, pasinaudojo antisocialistinės jėgos. Sąjunginės kariuomenės įvedimas paralyžiavo šių jėgų veiklą, tačiau dar nėra likviduotos visos priešastys antisocialistinėms pajėgoms pasireikšti šioje broliškoje šalyje. Suprantama, kad Sutartis dėl laikino tarybinės kariuomenės dislokavimo Čekoslovakijoje ir ta linkme turės didelės reikšmės“⁸⁴.

Nuo lapkričio informacijos apie įvykius Čekoslovakijoje beveik nebėliko, užuominų apie Čekoslovakiją pasirodydavo tik kai kada. Taip pat visiškai nunyko „Tiesos“ skiltis „Situacija Čekoslovakijoje“. Laikraščio skaitytojai galėjo dar rasti Čekoslovakijos komunistų partijos Centro komiteto nutarimą arba Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos pareiškimą, nukreiptą prieš Bonos revanšistinę politiką, ypač prieš Sudetų Vokietijos Landmanšafto reikalavimus⁸⁵. Metų pabaigoje Čekoslovakijos ir Sovietų Sąjungos draugystės asociacijos delegacija vėl atvyko į Lietuvą ir lankėsi ne tik Vilniuje, bet ir Kaune (sintetinio pluošto gamykloje)⁸⁶. Pasak Lietuvos spaudos, Čekoslovakijos ir Sovietų Sąjungos santykiai praktiškai „normalizuojasi“, kaip ir padėtis pačioje Čekoslovakijoje.

4. LIETUVIŲ IŠEIVIJOS SPAUDOS POŽIŪRIS

Demokratinėje lietuvių išėivijos spaudoje apie Prahos pavasarį, savaime suprantama, buvo rašoma visai kitaip nei komunistinės Sovietų Sąjungos laikraščiuose. Tuo pat metu kai kuriuose straipsniuose neįmanoma nepastebėti bulvarinės potekstės ir daugybės spėlionių. 1968 m. sausį laikraštis „Darbininkas“, pranešdamas apie Čekoslovakijos komunistų partijos pirmojo sekretoriaus pasikeitimą, atkreipia dėmesį, kad pasirinktas slovakas A. Dubčekas, aštriai kritikavęs A. Novotną dėl ekonominės padėties Slovakijoje. Todėl A. Novotno, kuris buvo laikomas J. Stalino ir L. Brežnevo rėmėju, nesėkmė yra prilyginama L. Brežnevo nesėkmei⁸⁷.

⁸⁴ Savaitės įvykiai. *Ten pat*, 1968, spalio 30, p. 3.

⁸⁵ ČKP CK plenumo rezoliucija. *Ten pat*, 1968, lapkričio 22, p. 3; ČSR URM pareiškimas. *Ten pat*, 1968, lapkričio 30, p. 3.

⁸⁶ Svečiai iš broliškosios Čekoslovakijos. *Ten pat*, 1968, gruodžio 10, p. 1; Čekoslovakijos pasiuntiniai Lietuvoje. *Ten pat*, 1968, gruodžio 11, p. 1.

⁸⁷ Brežnevo rūpesčiai dėl satelitų. *Darbininkas*, 1968, sausio 12, p. 1.

Laikraštyje „Dirva“ apie šį pokytį išspausdintas net anekdotas⁸⁸.

Čekoslovakijoje vykstantys demokratiniai pokyčiai buvo plačiai aptariami Lietuvos išeivijos spaudoje. Pavyzdžiui, 1968 m. kovo 13 d. „Dirvos“ numeryje rašoma, kad Praho studentai pagerbė Jano Masaryko, kuris prieš 20 metų paslaptinai „išsoko“ pro langą, bet tikriausiai buvo nužudytas KGB, atminimą⁸⁹. Tame pačiame laikraštyje minima, kad keinta įvykdyti tariamą perversmą A. Novotno naudai. Kartu pastebima, kad senuosius stalinistus keičia jauni vietiniai komunistai, tačiau šį kartą be didesnių represijų⁹⁰. Lietuvių skaitytojai emigracijoje informuojami, kad vietoj prezidento A. Novotno Čekoslovakijoje yra išrinktas generolas L. Svoboda, kurį amerikiečių spauda praminė „čekų Eizenhaueriu“⁹¹. 1968 m. balandžio 8 d. sudarius naują Oldržicho Černiko vyriausybę, „Darbininkas“ atkreipia dėmesį į naują vidaus reikalų ministrą generolą Josefą Pavelą, kuris 1953 m., suklautojus bylą, buvo nuteistas 25 metus kalėti, ir į tai, kad buvo įsakyta pakartotinai ištirti Jano Masaryko paslaptiną mirtį⁹². Taip pat akcentuojama laisvesnė Čekoslovakijos užsienio politika, visų pirma, dėl pastangų užmegzti diplomatinius santykius su Vakarų Vokietija⁹³. Kaip aliuzija į Jaroslavo Hašeko knygą „Dirvoje“ buvo paskelbtas bulvarinis straipsnis „Narsaus kareivio Šejnos nuotyčiai“ apie patyrusio šnipo generolo Jano Šejnos gyvenimą ir meilės reikalus⁹⁴.

Lietuvių išeiviai žinojo, kad Čekoslovakijai dėl demokratinų reformų gresia sovietų kariuomenės intervencija, panašiai kaip 1956 m. Vengrijai. Dienraštyje „Darbininkas“ cituojant amerikiečių „New York Times“ aiškinama, kad komunistų lyderiai skirstomi į „vanagus“ ir „balandžius“. Pirmieji yra Vladislavas Gomulka (*Władysław Gomułka*), Valteris Ulbrichtas (*Walter Ulbricht*), Michailas Suslovas ir Leonidas Brežnevas, antrieji – Aleksejus Kosyginas ir Janošas Kadaras (*János Kádár*). „Pirmieji lygina Čekoslovakijos nuotaikas su Vengrijos 1956. Siūlo sutvarkyti Vengrijos pavyzdžiu. Antrieji nori pasikalbėjimais paveikti Čekoslovakijos

---

⁸⁸ Šiandien ir rytoj. *Dirva*, 1968, sausio 17, p. 1.

⁸⁹ Iš viso pasaulio. *Dirva*, 1968, kovo 13, p. 1.

⁹⁰ Jau slavai sukilo. *Ten pat*, 1968, kovo 20, p. 1.

⁹¹ Iš viso pasaulio. *Ten pat*, 1968, balandžio 1, p. 1.

⁹² Čekoslovakijoje demokratizacija tebeina. *Darbininkas*, 1968, balandžio 9, p. 1.

⁹³ Iš viso pasaulio. *Dirva*, 1968, balandžio 12, p. 2.

⁹⁴ Narsaus kareivio Šejnos nuotyčiai. *Ten pat*, 1968, balandžio 17, p. 2.

vyriausybę.⁹⁵ „Darbininkas“ taip pat baiminosi, kad Prahoje sustojo demokratijos plėtra, nes gegužės 25 d. keturioms dienoms į Čekoslovakiją atvykusiam Sovietų Sąjungos ministrui pirmininkui A. Kosyginui buvo pažadėta, kad čia vyks VSO priklausančių valstybių kariuomenių manevrai, taip pat nebus leista Čekoslovakijoje steigti kitų politinių partijų⁹⁶.

„Dirva“ net spėliojo, kad šalis bando atgaivinti Mažąjį paktą – Čekoslovakijos, Rumunijos ir Jugoslavijos socialistinių valstybių, kurios nebuvo tiesiogiai Sovietų Sąjungos kontroliuojamos, sąjungą, remiamą Prancūzijos⁹⁷. Laikraštyje išvardytos garantijos, kurias turėjo suteikti A. Dubčekas, kad užkirstų kelią galimai sovietų intervencijai: „Pažadėjo tęsti vienos partijos politiką, išlaikyti lojalumą Varšuvos kariniam paktui, neleisti išsivystyti privačiai pramonei, sulaukyti pradėtą spaudos ir žodžio laisvę, baigti tardymus dėl Sovietų Sąjungos įtakos, išžudant eilę partijos narių Novotnio režimo metu, ir išlaikyti draugiškus santykius su komunistiniais Čekoslovakijos kaimynais.“⁹⁸

Liepą Lietuvos išeivijos spauda pastebi Čekoslovakijoje vykstančias VSO priklausančių valstybių karines pratybas, kurios ten vyksta nuo 1968 m. birželio mėn., ir laiko jas spaudimu Čekoslovakijos vyriausybei⁹⁹.

Rugpjūčio pradžioje, pasak Lietuvos išeivijos spaudos, padėtis stabilizavosi dėl Čekoslovakijos ir Sovietų Sąjungos derybų Bratislavoje, tačiau vienu metu lygina Bratislavos susitarimus su Lietuvos ir SSRS 1939 m. spalio 10 d. savitarpio pagalbos sutartimi¹⁰⁰. SSRS ir Čekoslovakijos vadovybių susitikimai Čiernoje prie Tisos ir Bratislavoje turėjo pademonstruoti komunistų vienybę. „Darbininko“ teigimu, Čekoslovakija šiek tiek nusileido dėl savo demokratijos reikalavimų, bet vis tiek derybų rezultatas buvo interpretuojamas kaip Maskvos pralaimėjimas. Sovietai turėjo priimti čekoslovakų paaiškinimą, kad liberalizacija nekeltų grėsmės komunizmui ar santykiams su Maskva. Tuo pat metu Čekoslovakija nepriėmė reikalavimo,

⁹⁵ Prahoje: sovietinių tankų grėsmė tebekabo, nes „vanagai“ tiki, kad Amerika vėl nesikiš. *Darbininkas*, 1968, gegužės 14, p. 1.

⁹⁶ Prahoje stabdė laisvės medžio augimą. *Ten pat*, 1968, gegužės 29, p. 1.

⁹⁷ „Mažoji entente“. *Dirva*, 1968, gegužės 27, p. 1.

⁹⁸ Kas nauja pasaulyje. *Ten pat*, 1968, birželio 14, p. 1.

⁹⁹ Maskva tebeaštrina nervų karą. *Draugas*, 1968, liepos 25, p. 1.

¹⁰⁰ Iš viso pasaulio. *Dirva*, 1968, rugpjūčio 7, p. 1; Ar istorija kartojasi. *Dirva*, 1968, rugpjūčio 9, p. 3.

kad VSO karinės pajėgos būtų dislokuotos Čekoslovakijoje kaip rezervas prieš Vakarų Vokietiją. Lietuvos išeivijos spauda pažymėjo, kad net sovietinė spauda staiga nustojo rašyti neigiamai apie padėtį Čekoslovakijoje¹⁰¹.

Invazijos metu „Darbininkas“ informavo, kad sovietai nesusidūrė su pasipriešinimu, ir pridūrė, kad Bratislavos sutartis buvo pretekstas pulti, panašiai kaip 1939 m. dvišalė Lietuvos ir Sovietų Sąjungos sutartis dėl savitarpio pagalbos. Todėl straipsnio autorius padarė išvadą, kad Maskva ruošiasi okupuoti Čekoslovakiją, panašiai kaip Baltijos šalis 1940 m. Tuo pat metu Lietuvių taryba išsiuntė protestą prieš Čekoslovakijos okupaciją Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentui Lindonui Džonsonui¹⁰². KanaDOS lietuvių išeivijos savaitraštyje „Tėviškės Žiburiai“ sovietų tankai buvo lyginami su vergovės pasiuntiniais. Anot jo, „*tankai tapo sovietinės vergijos simboliu, nes kur tik jie pasirodo, ten krito šalies laisvė*“¹⁰³.

Buvo jaučiamas ir lietuvių išeivių nusivylimas. Anot spaudos, sovietų kariuomenė per kelias valandas sunaikino tai, kas taip gražiai buvo vadinama „Praho pavasariu“¹⁰⁴. Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo surengta lietuvių demonstracijų čekoslovakams palaikyti. Viena jų vyko Čikagos centre, joje dalyvavo ir respublikonų politikas bei būsimas Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus¹⁰⁵. Laikraštyje „Darbininkas“ aiškinama, kodėl Čekoslovakijos atstovai, vadovaujami prezidento L. Svobodos, pakluso sovietų reikalavimams – nes „*derybos Maskvoje buvo kalinių derybos su kalintojais*“¹⁰⁶. „Dirvoje“ rašoma: „*Sakoma, kad „daugiausiai naujojo režimo bijojęs Rytų Vokietijos valdovas iš sovietų malonės Walter Ulbricht. Jei jis duotų tiek laisvės, kiek Dubčekas davė savo piliečiams, tie tuojau reikalautų susijungimo su Vakarų Vokietija <...> panašių laisvių kaip Čekoslovakijoje pareikalautų ne tik Rytų Vokietijos, bet ir Lenkijos bei pačios Sovietų Sąjungos piliečiai. Štai dėl ko Maskva po ilgesnio svyravimo*

---

¹⁰¹ Dėl Čekoslovakijos nutilo. *Darbininkas*, 1968, rugpjūčio 7, p. 1.

¹⁰² Sovietai okupavo Čekoslovakiją be pasipriešinimo. *Ten pat*, 1968, rugpjūčio 21, p. 1; Maskva pasiruošė Čekoslovakijai okupuoti panašiais būdais kaip 1940 Baltijos valstybėm. *Ten pat*, 1968, rugpjūčio 21, p. 1.

¹⁰³ Vergijos tankai. *Tėviškės Žiburiai*, 1968, rugpjūčio 29, p. 1.

¹⁰⁴ Sovietų veidas Čekoslovakijoje, jie nusimetė savo kaukę. *Dirva*, 1968, rugpjūčio 27, p. 1.

¹⁰⁵ Žygis už laisvę. *Draugas*, 1968, rugpjūčio 28, p. 4.

¹⁰⁶ Kodėl Svoboda kapituliuo. *Darbininkas*, 1968, rugpjūčio 28, p. 1.

nutarė „reformuoti“ persireformavusį Prahos režimą.¹⁰⁷ Kartu VLIK (Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas) išreiškė solidarumą su čekoslovakais ir išskėlė reikalavimus laisvojo pasaulio vyriausybėms:

„1. Reikalauti Sovietų Sąjungos kariuomenės atitraukimo iš Čekoslovakijos, Lietuvos, Latvijos, Estijos, Vengrijos ir Lenkijos;

2. Nutraukti ekonominius ir diplomatinius santykius su Sovietų Sąjunga, ligi ji atšauks savo karinį ir administracinį personalą iš okupuotų Rytų, Vidurio Europos valstybių ir leis joms veikti kaip laisvoms ir nepriklausomoms valstybėms.“¹⁰⁸

„Dirvoje“ taip pat buvo paskelbti tariami sovietų reikalavimai palikti A. Dubčeką toliau eiti pareigas:

1. Nekelti Čekoslovakijos klausimo Jungtinėse Tautose;
2. Likti Varšuvos pakte ir Rytų bloko ūkinėje bendruomenėje;
3. Kompartija turi likti vienintelė politinė partija;
4. Vėl įvesti cenzūrą spaudai;
5. Jokių glaudesnių ryšių su Vakarų Vokietija;
6. Neįsileisti iš Vakarų turistų ir žurnalistų;
7. Pertvarkyti vyriausybę ir CK.¹⁰⁹

„Darbininke“ publikuotas laikraščio „New York Times“ pesimistiškas komentaras: „Amerika negali padėti Čekoslovakijai ne tik dėl Vietnamo, bet ir dėl to, kad Johnsonas nori, pasitraukdamas iš valdžios, pasilikti su Rusija sudarytas sutartis dėl atominių ginklų.“¹¹⁰ Kartu „Darbininkas“ pritaria kongresmeniui Viljamui S. Brumfeldui (William S. Broomfield), 1968 m. rugsėjo 10 d. savo kalboje Baltijos šalių okupacijos tylą palyginusiam su Čekoslovakijos okupacija¹¹¹.

Lietuvos išeivijos atstovams taip pat buvo suteikta galimybė pasirodyti televizijoje. VLIK pirmininkas Kęstutis Juozas Valiūnas ir Algirdas Budreckis spalio 1 d. buvo pakviesti į 13-ąjį Niujorko televizijos kanalą ir čia taip pat lygino Čekoslovakijos okupaciją su Lietuvos okupacija 1939 m. Vienu metu ten pakartojo, kad jų tikslas – Lietuvos nepriklau-

¹⁰⁷ Prahos pamoka. *Dirva*, 1968, kovo 30, p. 1.

¹⁰⁸ VLIKAS reiškia solidarumą su Čekoslovakijos tauta. *Ten pat*, 1968, rugsėjo 6, p. 1.

¹⁰⁹ Čekoslovakijos tragedija. *Ten pat*, 1968, rugsėjo 13, p. 1.

¹¹⁰ Kas ir ko išmoko iš Čekoslovakijos. *Darbininkas*, 1968, rugsėjo 17, p. 1.

¹¹¹ Tyla dėl Lietuvos padaršino Čekoslovakijos invaziją. *Ten pat*, 1968, rugsėjo 20, p. 1.

somybės atkūrimas¹¹². Spalio mėnesį žurnale „Keleivis“ jau rašoma, kad „Sovietų Sąjunga jau visiškai pasmaugė Čekoslovakiją“. Pasak jo, Čekoslovakijos lyderiai A. Dubčekas, O. Černikas, G. Husakas 1968 m. spalio 3–4 d. Maskvoje buvo priversti sutikti su visais jos reikalavimais. Dėl to Čekoslovakijos visuomenė vėliau labai nusivylė¹¹³. „Darbininke“ pažymima, kad generolas Ivanas Pavlovskis pagrasino įvesti sovietų kariuomenę į Čekoslovakijos mokyklas, jei mokytojai nekalbės palankiai apie Sovietų Sąjungą, vadino jas „kontrrevoliucijos lizdais“¹¹⁴. „Keleivyje“ teigta, kad sovietai netgi sugebėjo pateisinti savo „smurtą“, kai Čekoslovakija pasirašė sutartį su Sovietų Sąjunga, kurioje buvo įteisintas laikinas sovietų kariuomenės buvimas šioje šalyje¹¹⁵. „Darbininke“ pažymima, kad per Čekoslovakijos įkūrimo 50-metį vyko demonstracijos skambant raginiams „Rusai, eikite namo“, „Mes norime laisvės“, „Masaryk, Masaryk“¹¹⁶.

Parlamentas spalio 28 d. taip pat paskelbė apie Čekoslovakijos Federacijos įkūrimą, kas, anot „Darbininko“, turėjo būti sovietų bandymas supriešinti slovakus ir čekus, bet atsitiko priešingai – federacija įrodė jų vienybę¹¹⁷. Metų pabaigoje Lietuvos išėivijos spaudai jau buvo aišku, kad Dubčekas era pamažu eina į pabaigą. „Atrodo, kad Dubček netrukus turės užleisti vietą kitam, kuris bus labiau rusų palenkiamas.“¹¹⁸ „Darbininkas“ netgi supažindino skaitytojus su nauju triumviratu – Gustavu Husaku (*Gustáv Husák*), Liubomiru Štrougalu (*Lubomír Štrougal*) ir Oldržichu Černiku, pridėdamas, kad Aleksandro Dubčekas vaidmuo pamažu mažėja, net studentai nebeskanduoja jo vardo¹¹⁹. 1968 m. pabaigos išėivijos spaudoje Čekoslovakija minima rečiau, tačiau, skirtingai nei sovietinėje spaudoje, nauja Čekoslovakijos politinė raida po sovietų invazijos aiškina neigiamai.

---

¹¹² Diskutavo Lietuvos klausimu televizijoje. *Dirva*, 1968, spalio 9, p. 1.

¹¹³ Sovietų Sąjunga jau visiškai pasmaugė Čekoslovakiją. *Keleivis*, 1968, spalio 9, p. 1.

¹¹⁴ Sovietai grasina čekų mokyklom. *Darbininkas*, 1968, spalio 15, p. 1.

¹¹⁵ Sovietai privertė įteisinti savo smurtą. *Keleivis*, 1968, spalio 23, p. 1.

¹¹⁶ Pirmasis Čekoslovakijos prezidentas Tomašas Garikas Masarikas (*Tomáš Garrigue Masaryk*).

¹¹⁷ Prahoje: Rusai, jūs eikite namo... Mes norim laisvės. *Darbininkas*, 1968, spalio 30, p. 1.

¹¹⁸ Čekai drasko sovietų vėliavas. *Keleivis*, 1968, lapkričio 13, p. 1.

¹¹⁹ Geriausia – jei pasikarsite patys. *Darbininkas*, 1968, lapkričio 27, p. 1.

IŠVADOS

Praho pavasario numalšinimas galutinai užbaigė vieną reformistinių komunistinių judėjimų raidos etapą. Reformistinio komunizmo pralaimėjimas parodė „socializmo su žmogaus veidu“ nesuderinamumą su istoriškai realiu socializmu. Sovietų ideologai buvo įsitikinę, kad įvykiai Čekoslovakijoje kelia grėsmę nusistovėjusiai socialistinei santvarkai. Remdamiesi Brežnevo doktrina, jie griebėsi slopinti šalyje vykstantį demokratizacijos procesą ir intervenciją aiškino ne kaip reakciją į šalies vidaus procesus, bet kaip Vakarų, ypač Vakarų Vokietijos, kišimosi rezultatą. Sovietų valdžia visuomenei aiškino, kad iš tikrųjų čekoslovakai patys paprašė Sovietų Sąjungos ir kitų socialistinių valstybių pagalbos, kad įsikištų jų vardu.

Iš nagrinėtų šaltinių matyti, kad Lietuvos komunistinė spauda sąmoningai vengė labiau įsitraukti į sovietų intervencijos į Čekoslovakiją reikalą. Daugiausia perspausdindavo tik Maskvoje išspausdintus straipsnius ir pareiškimus. Lietuvos sovietinė valdžia Čekoslovakijos reformas nuo pat pradžių vertino neutraliai, nes nesitikėjo tokios greitos tolesnių įvykių eigos. Nors 1968-ųjų rugpjūčio straipsniai jau darėsi aršesni Čekoslovakijos reformatorių atžvilgiu, daugiausia dėl tuo metu buvusių įtemptų SSRS ir Čekoslovakijos santykių jie niekada nepavirto priešišku Čekoslovakijai. Sovietų valdžia spaudoje atkreipė dėmesį, kad Lietuvos visuomenė palaiko jos veiksmus, todėl dažnai perspausdindavo „gyventojų laiškus“, palaikančius valdančiojo elito poziciją. Komunistų partijai buvo svarbu viešai parodyti visuomenės palaikymą, todėl ji pradėjo formuoti atitinkamą propagandą, tikindama, kad Lietuvos liaudis palaiko SSRS veiksmus Čekoslovakijoje. Sovietų Sąjungai buvo labai svarbu tarptautinės bendruomenės akivaizdoje gerai atrodyti. Sovietų propaganda norėjo, kad sovietų režimą palaikytų vietos gyventojai.

Tačiau tuo metu nė vienas reikšmingas Lietuvos komunistų partijos atstovas nepareiškė viešai jokios nuomonės apie šį įvykį. Lietuviškoje spaudoje nerasime oficialios Lietuvos sovietinės vyriausybės pozicijos. Vienintelė išimtis buvo propagandiniai įmonių mitingai Lietuvoje, kurių dalyviai vienbalsiai palaikė sovietų intervenciją į Čekoslovakiją. Iš KGB ataskaitos taip pat matyti, kad Lietuvos gyventojų požiūris į intervenciją buvo nevienodas ir tik dalis jų jai atvirai pritarė. Dauguma gyventojų dėl intervencijos liko neutralūs, dalis Lietuvos visuomenės panikavo dėl

galimo tarptautinio karinio konflikto, todėl apsirūpino kai kuriomis prekėmis arba pasiėmė iš bankų santaupas. Jau vėliau, kalbantis su kariais, dalyvavusiais invazijoje į Čekoslovakiją, paaiškėjo, kad jiems taip pat buvo daromas didelis propagandinis spaudimas, o tikroji intervencijos priežastis nutyliama, tačiau dauguma su tuo nesutiko ir žinojo, kad Maskva jiems meluoja. Vienintelis lietuviškas šaltinis, kuris visą laiką teisingai pranešdavo apie Praho pavasarį, buvo lietuvių išeivijos spauda, kuri turėjo labai ribotą atgarsį pačioje Lietuvoje, bet ne visai nereikšmingą. Čekoslovakijos okupacija čia buvo lyginama su Baltijos šalių okupacija. Lietuvos išeivija labai stengėsi Čekoslovakijos okupacija atkreipti Vakarų pasaulio dėmesį į savo tėvynės padėtį. Ji tikėjosi, kad taip demokratiška visuomenė susidomės nelaimingu Lietuvos valstybės likimu. Tuo pat metu tarp Lietuvos išeivių politikų buvo jaučiamas didelis skepticizmas, nes jie suprato, kad JAV pragmatinė politika (*Realpolitik*) labai skiriasi nuo deklaruojamos.

Praho pavasaris beveik visą Lietuvos visuomenę paveikė labai teigiamai, nes ji tikėjosi tokio pat demokratizacijos proceso, kuris, deja, neįvyko dėl sovietų intervencijos į Čekoslovakiją. Didžioji Lietuvos visuomenės dalis tyliai džiūgavo dėl teigiamų pokyčių Čekoslovakijoje, tačiau po sovietų įsikišimo labai nusivylė, entuziazmas dėl galimos demokratizacijos Lietuvoje pamažu blėso. 1960-ieji vis dar laikomi svarbiais kaip pasipriešinimo sovietų režimui laikotarpis. Lietuvos antisovietinė rezistencija netapo organizuotesnė. Nedidelis Lietuvos pasipriešinimas, išibėgėjęs po 1968 m. Praho įvykių, buvo dar tik užuomazgos, tačiau tai padėjo tvirtus pamatus devintajame dešimtmetyje ypač suaktyvėjusiems Lietuvos disidentiniams judėjimams.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA), K-1, K-11 fondai.

Periodinė spauda:

Darbininkas, 1968 m.

Dirva, 1968 m.

Draugas, 1968 m.

Kauno tiesa, 1968 m.

Keleivis, 1968 m.

Komjaunimo tiesa, 1968 m.

Tėviškės Žiburiai, 1968 m.

Tiesa, 1968 m.

Vakarinės naujienos, 1968 m.

Literatūra

Arlauskaitė Zakšauskienė, I. *Vilties desantas. JAV radijo transliacijos į sovietų Lietuvą*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019.

Bagušauskas, J. R. *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijų tyrimo centras, 1999.

Bárta, M.; Felcman, O.; Belda, J.; Mencl, V. *Čekoslovakijos roku 1968 Díl 2. Počátky normalizace*. Parta, Praha, 1993.

Burinskaitė, K. Vengrijos sukilimo ir Prahos pavasario atgarsiai Lietuvoje. *Lituanistica*, 2009, t. 55, Nr. 1–2 (77–78), p. 38–51.

Kareniauskaitė, M. Lietuvos neginkluotojo antisovietinio pasipriešinimo antrosios sovietų okupacijos metais ištakos ir veiksniai. *Genocidas ir rezistencija*, 2011 2 (30), p. 137–154.

Kural, V.; Moravec, J.; Janáček, F.; Navrátil, J.; Benčík, A.; Mencl, V.; Bárta, M.; Felcman, O.; Belda, J. *Čekoslovakijos roku 1968 Díl 1. Obrodný proces*. Parta, Praha, 1993.

Mikša, P. A. (sud. ir red.). *Lauk, okupantai! Sovietinė karinė invazija į Čekoslovakiją 1968 metais lietuvių dalyvių akimis*. Lietuvos ir Čekijos draugija. Vilnius, 1999. Knyga buvo išleista ir čekų kalba.

Mitě, V. (red.), *Okupanti, táhněte domů!* Wana Printing. Praha, 2011.

Mlynář, Z. *Mráz přichází z Kremlu*. Zeď. Praha, 2018.

Williams, K. *The Prague Spring and its Aftermath. Czechoslovak politics 1967–1970*. Cambridge University Press, London, 1997.

Straipsnis parašytas remiantis Čekijos Respublikos dotacijos agentūros (GA ČR) projektu Nr. 20-13685S.

Įteikta 2023 m. kovo 3 d.

RESPONSES TO THE PRAGUE SPRING IN LITHUANIAN SOCIETY IN 1968

Jindřich ČELADÍN,
Vytautas the Great War Museum

The ‘Prague Spring’ marks the period of political liberalisation in communist Czechoslovakia in 1968. This period began on the 5th of January, 1968, when Alexander Dubček, a reformist communist, became the first secretary of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia. It culminated on the night of the 20–21st of August, when the troops of the Warsaw Pact states, led by the Soviet Union army, entered Czechoslovakia to halt the democratising reforms that had begun. The events of the Prague Spring of 1968 did not go unnoticed, even in Soviet Lithuania. Lithuanian society’s hopes for democratisation, or perhaps even independence shortly after Stalin’s death in 1953 soon turned into disappointment as even moderate reforms were equally destroyed. The suppression of the Hungarian uprising three years later contributed to the dashing of these hopes. Therefore, in 1968, Lithuanian society observed the events of Prague with less scepticism, and without the same hope as the Hungarian uprising in the mid-1950s. Strict Soviet censorship, which tended to present selected information, did not allow the wider Lithuanian society to know exactly what was really happening in Czechoslovakia.

The position of the Soviet government was predominantly reflected in the official Lithuanian newspapers, especially in *Tiesa* or *Komjaunimo tiesa*, which often only reprinted the statements of the Soviet agency TASS. The Soviet government explained to the public that the Czechoslovaks themselves had asked the Soviet Union and other socialist states for intervention. The reactions and responses of Lithuanian society were captured predominantly in the regular reports of KGB agents. Memories of direct participants in the Soviet intervention in Czechoslovakia, comprised of soldiers, both conscripts and active reserve from the federal Lithuania, were also recorded.

In conclusion, we can say that only a small part of Lithuanian society was in favour of intervention, mainly workers or peasants. The majority of the intelligentsia and dissidents sided with Czechoslovakia. The KGB and the Soviet regime attempted to turn the Lithuanian public to their side, but without much success. On the other hand, there were no open mass protest actions in Lithuania in 1968–1969 that publicly declared sympathy for Czechoslovakia. Protests against the regime were only individual. The Lithuanian exile press, which had a limited but not inconsequential impact in Lithuanian society, was the only newspaper that consistently reported on the events of the Prague Spring. The Soviet occupation of Czechoslovakia was compared to the occupation of the Baltic nations. The Prague Spring garnered a highly favourable response in Lithuanian society because, as a result of Czechoslovakia's democracy, Lithuanian society aspired for the same democratic process, which did not occur owing to Soviet intervention in Czechoslovakia.